

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (4 КЛАС)

У статті визначено вектори розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках української мови на основі лінгводидактичного матеріалу для 4 класу.

Ключові слова: творчі здібності, креативність, творча особистість, творча активність, українська мова.

Зростання інтересу дослідників до проблеми творчості в навчальній діяльності викликано об'єктивною та усвідомленою суспільством роллю розвитку творчого мислення в становленні особистості та її самореалізації, необхідністю розвитку у людини здатності вирішувати проблеми на основі нестандартних підходів і рішень, діяти продуктивно, спираючись на власні знання та здібності.

На сучасному етапі закономірності розвитку творчого потенціалу дітей вивчають як педагоги, так і психологи та методисти, зокрема ґрунтовними є дослідження Врубльовської М.М., Коновальчук М.В. та Вашкевич О.Д. щодо умов розвитку творчих здібностей школярів, Моткова О.І., Симоненкової Т.Д., Подорожної І.В., які розглядають питання творчої мотивації та креативності, Большакової О.В., Ільмурзіної Л.А., Рябової С.І., Зотової Т.М., Гемзюк О.Р. щодо методів та засобів розвитку творчої особистості на уроках рідної мови. Актуальними залишаються питання щодо шляхів організації в початковій школі творчої роботи, яка б сприяла не лише розвитку здібностей учнів, але й підвищенню навчальної мотивації та якості засвоєння знань, формуванню компетентності, уміння вчитися та самостійності школярів.

Метою статті є висвітлення теоретичних аспектів розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках української мови, визначення умов ефективної реалізації методів, прийомів та засобів, спрямованих на формування творчої особистості (на основі лінгводидактичного матеріалу для 4 класу).

Творчість – діяльність, що передбачає створення якісно нового предмета зовнішнього світу чи побудову мислення, що приводить до нових знань про світ або почуття, яке віддзеркалює нове ставлення до дійсності [3, с. 270]. У структурі діяльності особистості визначають два види дій: репродуктивні та продуктивні. Репродуктивний – це вид діяльності, тісно пов'язаний з нашою пам'яттю, і його суть полягає в тому, що людина відтворює або повторює вже раніше створені і вироблені прийоми поведінки та дії. Крім репродуктивної, в поведінці людини присутня творча діяльність, результатом якої є не відтворення буття, а створення нових образів або дій [4, с. 2]. В основі цього виду діяльності лежать творчі здібності.

Таким чином, творчі здібності – це індивідуальні особливі якості людини, які визначають успішність виконання нею творчої діяльності певного виду [3, с. 271].

У сучасному суспільстві проблема розкриття творчих можливостей подається у новому баченні, оскільки від її розв'язання залежать умови ефективної життєдіяльності людини у світі, що постійно змінюється. Тобто сучасна соціально-економічна, культурно-історична ситуація вимагають розвитку творчого потенціалу учнів, адже творчість – найвищий рівень прояву здібностей до певного виду діяльності.

Значний потенціал щодо розвитку творчих здібностей учнів початкових класів мають уроки української мови. К. Д. Ушинський їх завдання вбачав у тому, щоб "розвинути в дітях ту природжену здібність, яку називають даром слова", навчити їх свідомо володіти цінностями рідної мови і граматики (пізнання логіки мови), застосовуючи усні та письмові вправи, які мають поступово ускладнюватися. Як основу він радив використовувати найкращі зразки народної творчості (билини, пісні, казки, прислів'я, загадки), а також кращі твори письменників (Шевченка, Пушкіна, Крилова, Лермонтова, Кольцова) [8, с. 472]. Ступінь успішності реалізації засобів творчого розвитку залежить від особливостей організації навчального процесу вчителем, уміння педагога доречно і в цікавій формі запропонувати учням завдання.

Основними прийомами розвитку творчих здібностей на уроках рідної мови є написання творів, переказів з творчим продовженням, лінгвістичні ігри, складання і розв'язування ребусів, кросвордів, шарад, робота над створенням казок, загадок; творчі завдання додому.

Важливу роль відіграють творчі самостійні роботи. Вони підвищують інтерес дітей до навчання, розвивають їх спостережливість, дають можливість самостійно досягати поставленої мети. Крім цього, у таких роботах виявляються особливості мовлення та індивідуальні якості учнів. Цікавими прийомами, які стимулюють дітей до вияву творчості, є такі:

1) "від фантазії до малюнка" – учням пропонується описати словами малюнок, який бачать лише вони у своїй уяві; якщо написане здається дитині цікавим, то слова варто "перетворити" у малюнок, що може стати частиною домашнього завдання школяра;

2) замість складання розповіді за малюнками можна запропонувати учням скласти сценарій мультфільму за цими ж зображеннями (таке завдання підвищує інтерес дітей, дає їм можливість відчути себе "справжніми сценаристами", виконуючи звичайне завдання незвичним способом;

3) "музичний твір" – учні описують фрагмент фільму, мультфільму чи вистави (придуманий ними або існуючий реально), музичним супроводом до якого могла б стати прослухана музика;

4) твір-асоціація за мотивами написаного раніше диктанту чи переказу; такий вид роботи дає школярам можливість висловити власне ставлення до змісту попередньо виконаних робіт [6].

Підвищенню творчої активності учнів на уроках української мови сприяють нестандартні форми їх організації: уроки-конкурси, змагання, вікторини, мандрівки, конференції, уроки-казки, ділові ігри, тематичні ігрові уроки, завдяки яким учні краще та швидше засвоюють навчальний матеріал.

Ділові ігри виховують у школярів почуття відповідальності кожного з них за спільну справу і дозволяють знайомий матеріал викласти по-новому. Така робота проводиться у групах, результати обговорюються всім класом. Закінчується ділова гра висновком експерта-вчителя.

Для організації уроку-конференції слід провести попередню підготовчу роботу з учнями. Вчитель добирає та пропонує школярам теми доповідей, рекомендує джерела інформації чи дає готовий матеріал, який слід скоротити й опрацювати. Діти самостійно готують коротенькі доповіді та виступають з ними перед однокласниками на уроці [1, с.4]. Такий урок (чи його частину) можна провести у формі "міжнародної конференції", на якій зустрічаються лідери різних "держав" (країна Власних Іменників, королівство Загальних Іменників, республіка Роду іменників і т.п.) і виступають з доповідями про особливості "життя" у їх "державі".

Усю творчу роботу на уроках рідної мови в початковій школі можна умовно розділити на два види: завдання, пов'язані з творчим використанням матеріалів підручника, та додаткові завдання, які добирає вчитель самостійно з урахуванням інтересів, особливостей дітей, власного досвіду.

Серед видів робіт, пов'язаних із використанням підручника, можна виокремити такі групи: 1) завдання частково творчого характеру; 2) завдання з творчою основою.

Завдання частково творчого характеру: скласти речення за опорними словами, на запропоновану тему, різних конструкцій, дописати речення, відновити деформований текст, дібрати до нього заголовки, скласти елементарний опис, здійснити елементарний аналіз композиції тексту, порівняльний аналіз текстів різних стилів та ін.

Наприклад, "Зі словами, що позначають кількість (п'ять, дев'ять, двадцять), і поданими іменниками склади словосполучення і запиши. Одне словосполучення (на вибір) уведи в речення.

Будинок, парасолька, оповідання, двері, сосна, дошка, (...) [7, с.89].

Завдання з творчою основою: скласти усне оповідання на тему (за малюнками, опорними словами, реченнями, запитаннями, за зразком), створення розповіді за враженнями від побаченого, прочитаного, за власними спостереженнями, стислий переказ тексту, переказ із заміною особи, твір за початком (кінцівкою).

Наприклад, "Прочитай початок розповіді і розглянь малюнок. За поданим початком і малюнком склади і запиши твір. Використай у розповіді іменники у родовому відмінку" [7, с.89].

Зміст навчальної програми з української мови дозволяє вчителю самостійно добирати завдання, які б розвивали творчі здібності учнів і водночас сприяли глибшому засвоєнню матеріалу.

Так, опрацьовуючи розділ "Речення" у 4 класі, вчитель може запропонувати такі завдання:

– Пошир речення другорядними членами так, щоб утворився зв'язний текст.

Дощ у лісі

Припустив дощ. Летять краплини. Зраділи квіти. Піднялися голівки. Розспівалися пташки. Дятел стукотить.

– Прочитай текст. Виділені слова заміни словосполученнями з дужок, поставивши їх у потрібній формі. Запиши текст.

Прийшла осінь. Пожовтіло листя на березах, почервоніло на осиках. Сонце вже не пекло, а пригрівало.

(Зайнятися багрянцем, стояти на порозі, ласкаво пестити, спалахувати золотом).

– Прочитай віршовані рядки. На місці крапок устав порівняння, подані в дужках. Запиши і визнач основу речень.

З листя падають росинки, ніби сонячні ...

Роси падають на квіти і блищать, як ...

На траві блищать росинки, мов сріблясті ...

(Самоцвіти, сльозинки, намистинки).

Вивчаючи іменник, можна запропонувати школярам такі вправи:

– Добери та запиши іменники на тему "Хліб". Визнач їх рід і число.

У розділі "Прикметник" доречними будуть творчі завдання:

– Удоскональ текст, поширюючи речення прикметниками.

Після дня настав вечір. На небі з'явилися зірки. Сонце сховалося за лісом. Землею стелиться туман.

– Добери до іменників прикметники, які б передавали почуття суму.

Зима (яка?) ... Вітер (який?) ... Сніг (який?) ... Небо (яке?) ...

– Допиши вірш про осінь. Добери слова з довідки, щоб завершити строфу. Підкресли прикметники.

Золота осінь

В парках і садочках

На доріжки й ...

Падають ...

Буро-золотаві.

Де не глянь, навколо

Килим ...,

Віти напівголі

Й небо ...,

Катерина Перелісна

Слова для довідки: кольористий, синє, чисте, трави, листочки [2].

Завдання такого типу не лише розвивають творчі здібності учнів, але й сприяють кращому розумінню навчального матеріалу. Крім того, такі вправи є "компактними", вони не потребують спеціальної додаткової підготовки і не займають багато часу на уроці.

Цікавим для виконання видом роботи є творчий диктант. М.Ф. Ушаков і Т.А. Ладиженська поділяють його на два види: 1) на вставляння слів і словосполучень; 2) творчий диктант із замінами. Т.А. Ладиженська визначає творчий диктант як "такий вид вправ, у якому учні вставляють у текст диктанту слова чи словосполучення певної граматичної категорії або замінюють у тексті слова чи словосполучення іншими близькими за значенням граматичними категоріями" [5, с. 163]. Прикладом короткого творчого диктанту, у якому слід вставити пропущені слова (прикметники) є такий текст: "На ... столі лежить ... кавун. Уся ... родина зібралася у ... їдальні, щоб його скуштувати. Тато розрізав ... шкірку. Всі побачили ... м'якуш. На щастя, кавун виявився Ми із ... задоволенням з'їли по три ... шматочки".

Творчі вправи варто пропонувати учням не лише на уроках, але і для самостійного виконання вдома. Завдання списати текст, змінивши початок або кінець, сприятиме розвитку творчих здібностей, даруватиме школярам натхнення, адже тут можна писати не те, що "слід", а те, що хочеться. Текст одночасно може містити інше навчальне завдання (вставити пропущені літери, вжити слова у потрібній формі та ін.). У звичні назви творів можна додати трохи посмішки і фантазії та попросити учнів написати на тему "Як я провів літо" від імені свого kota, песика, папуги; замість твору-опису "Моя кімната" можна запропонувати тему "Моя кімната у 2060 році". Цікавим буде завдання скласти історію, ілюстраціями до якої могли б стати заздалегідь дібрані фотографії з журналів. Але, добираючи завдання для домашньої роботи, варто враховувати можливості, інтереси та особливості учнів, щоб виконання запропонованих учителем вправ не стало обов'язком батьків, оскільки діти не здатні самостійно справитися зі складною, об'ємною творчою роботою.

Отже, необхідними умовами для розвитку творчих здібностей учнів на уроках української мови є добір і використання доцільної, науково обґрунтованої системи творчих вправ, створення атмосфери спокою, доброзичливості, творчості. І чи не найважливішим фактором, яким визначається успішність реалізації творчого потенціалу школярів, є особистість учителя. Адже виховати творчого учня може лише творчий учитель.

Використані джерела

1. Вітер Л. Розвиток творчих здібностей учнів на уроках української мови / Л.Вітер // Українська мова і література. – 2000. – Число 37 (жовтень). – С. 4-5.
2. Гемзюк О.Р., Рябова С.І. Творчі завдання з української мови. 4 клас: Дидактичний матеріал / О.Р. Гемзюк, С.І. Рябова. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. – 80 с.
3. Дружинин М.В. Психология. Ученик для гуманитарных ВУЗов. / М.В. Дружинин. – М.: Питер, 2009. – 656 с.
4. Клименко В.В. Механізми розвитку творчості / В.В.Клименко // Обдарована дитина. – 2003. – №1. – С. 2-11.
5. Методика розвитку речі на уроках русского языка: Кн. для учителя/ Н.Е.Богуславская, В.И. Капинос, А.Ю. Купалова и др.: Под ред. В.А. Ладыженской. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Просвещение, 1991. – 240 с.
6. Мусажалиева Ж.М. Развитие творческих способностей на уроках русского языка [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://festival.1september.ru/authors/207-142-098>.
7. Рідна мова. Підручник для 4 класу / М.С. Вашуленко, О.І. Мельничайко, Л.В. Скуратівський; За наук. ред. М.С. Вашуленка. – К.: Освіта, 2004. – Ч.1. – 128 с.
8. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения / Сост. В.Я.Струминская; под. ред. Е.Н.Медынского. – М.: Учпедгиз, 1945. -567 с.

Liashko N., Rayska L.

CREATIVE ABILITIES OF JUNIOR PUPILS ON THE LESSONS OF UKRAINIAN LANGUAGE (FORM 4)

The article defines the vectors of creative abilities of junior pupils on the lessons of Ukrainian language based on linguistic and didactic material for the 4th grade.

Key words: *creative abilities, creativity, creative personality, creative activity, Ukrainian language.*

Стаття надійшла до редакції 10.05.13